

МАКЕДОНСКИЯТ ВЪПРОС В БЪЛГАРО-ПОЛСКИТЕ ОТНОШЕНИЯ СЛЕД 1963 Г.

Стоян Стоянов

След края на Втората световна война България и Полша попадат в общ блок и започват изграждането на държавен социализъм от съветски тип. Макар и „братски страни“, те имат някои различни виждания в своята вътрешна и външна политика, пример за това е македонският въпрос. Позицията, която заемат българските управляващи след март 1963 г., не веднъж ще се наложи да бъде защитавана пред полските им колеги.

Разлика по отношение на Югославия се вижда още в първите години след войната. През март 1948 г. конфликтът Тито-Сталин се задълбочава и съветският лидер прави своите критики достойни на ръководителите на останалите източноевропейски страни. На 1 октомври 1949 г. България денонсира Договора за дружба и взаимопомощ с Югославия, подписан 1947 г. в Блед¹, и бързо променя своята политика към западната си съседка. Не така остро реагират част от полските комунисти.

Позицията на един от управляващите в Полша в първите години след Втората световна война Владислав Гомулка е по-различна. Полякът е обвинен, подобно на Тито, че се отклонява от марксистко-ленинските принципи и че игнорира съветския път към социализъм. Гомулка е привърженик на „мирния път“ на протичане на прехода в Полша, който се противопоставя на съветската „кървава революция“. В годините на

¹Калинова, Е., Балканската политика на България – Предизвикателства от запад и от юг (1944-1989 г.).// Изследвания по история на социализма в България. Т. 2. София, 2010, с. 715-722.

„народна демокрация“ (1945-1947 г.) полското ръководство (с водеща роля Гомулка) отрича важността на „диктатура на пролетариата“ по пътя към социализъм и прави опит да запази разделението на законодателната и изпълнителната власт и функциите на парламентарната демокрация. След войната както югославяните, така и поляците са обвинени в минимализиране ролята на Червената армия за тяхното освобождение.

Друга прилика между полските и югославските комунисти е отхвърлянето на насилствената колективизация. Това са и причините, които довеждат до задържането на Гомулка (1948 г.)². След неговото освобождаване (1954 г.) и поемане поста на първи секретар на ПОРП (1956 до 1970 г.), връзките с Югославия се засилват. В поверителен бюлетин до българското ръководство е изпратен превод от статия публикувана в САЩ, свързана с полско-югославския стопански договор от 1958 г. В нея се споменава: *„Макар договърът да засяга изключително стопанските въпроси, същият обаче прекрочва рамките на обикновените търговски споразумения. Струва ми се, че по своята същност този договор има за цел да създаде стопанска ос Варшава-Белград на мястото на общата идеологическа позиция на двете страни“*³. Именно политическата и икономическата близост между Полша и Югославия, между Гомулка и Тито, са причината поляците по-лесно да възприемат югославската теза по македонския въпрос през годините на социализма.

След 1948 г. до 1963 г. позицията на българските комунисти по проблема с Македония се определя от отношението на Кремъл към Югославия. Кулминацията в новата политика на БКП по македонския въпрос, разбира се с позволението на Москва, е представена на пленума на ЦК на БКП, който се провежда на 11 и 12 март 1963 г.⁴ Живков не иска да се вдига много шум около преоценката и въпросът е включен едва като трета и последна точка от дневния ред. В своята теза първият секретар започва с проблема: *„Имало ли е и има ли македонска нация, пита Живков, ако вземем въпроса в исторически аспект, да кажем през Средновековието, не е имало някаква македонска нация. Ако се вгледаме в историческите справки, ще се види, че още през IX в. на територията на Дунавска България, Тракия и Македония се обособява средновековна феодална българска народност, която се развива през XVIII и XIX век и се оформя в българска нация. Ето това е фактическото положение... Следователно*

²Kemp-Welch, A., Poland under communism. A Cold war history. UP. Cambridge, 2008, p. 29-25.

³ЦДА, ф.1477, оп. 15, а.е. 491, л. 40.

⁴Калинова, Е., Българо-югославски отношения 1963-1967 г. Опровержения и надежди.//В: Призвание и всеотдайност. Сб. в чест на 70-годишния юбилей и 40-годишната научна дейност на проф. д. и. н. Витка Тошкова. , Академично издателство „Проф. Марин Дринов“. София, 2011, с. 128.

*ние трябва решително да отхвърлим фалшификацията на скопските ръководители за някаква обособила се македонска народност, македонска националност през Средните векове. Това е абсолютно невярно... Да вземем друг въпрос – за така наречения македонски език. Отделен протонароден и книжовен славянски македонски национален език никога не е имало*⁵.

В тезата си Живков критикува и погрешната политика на БКП от предходния период към населението на Пиринския край и извършеното насилие върху него с цел да му внуши македонско самосъзнание. Той категорично заявява, че това население е „част от българската нация“ и „не може да става дума някога то да се присъедини към македонската нация“ във Вардарска Македония. Живков чертае и политиката, която трябва да се следва: „да се борим срещу фалшифицирането на историята на нашия народ, но не по пътя на разгаряне на спорове, а чрез обективното ѝ излагане“⁶.

Твърдата позиция на Живков след Мартенския пленум от 1963 г., намира отражение и в българо-полските отношения по времето на социализма. През 60-те, 70-те и 80-те години българските дипломати във Варшава ще трябва неведнъж да защитават тезата пред полските си колеги, че македонската нация и език са изкуствено създадени. Подобен случай може да се види през 1969 г. в докладна записка от Любен Стоичков, съветник при Посолството във Варшава. В нея се споменава, че в полския вестник „Жиче литература“ е поместен репортаж на Я. Курек на тема: „Македония – роза на юга“. Стоичков отбелязва, че наред с някои исторически неточности за народите и имената, които населяват днешна Македония, за делото на Кирил и Методий и др., Курек пише: „В Югославия – Македония заема особено положение. Тя лежи в най-южната част на тази държава, а македонско малцинство живее също така и в България и Гърция... Разкъсвана от различни страни, пшйкаща под турско робство – героична Македония преминава своя мъчителен път до днешната независимост“⁷.

В отговор на статията, по нареждане на външното министерство на България, Стоичков се среща на 7 октомври 1969 г. с инструктора в отдела по печата при ЦК на ПОРП Кручовски. На нея българският дипломат обръща внимание на неправилното отразяване на историческата истина и особено на факта, че в България няма македонско национално малцинство. Той заявява: „Добруджа, Тракия и Македония това са отделни райони, а езиковите им различия са само отделни диалектични разлики,

⁵ЦДА, ф. 1Б, оп. 5, а.е. 567, л. 273-277.

⁶Калинова, Е., Българо-югославски отношения 1963-1967 г..., с. 128-131.

⁷ЦДА, ф. 1477, оп. 25, а.е. 1819, л. 16.

които се срещат в езика на всички народи“. Като извинение, полякът казва, че по време на публикуване на репортажа, редакторът на вестника е в отпуск. На 12 октомври с. г. в. „Жиче литература“ помества писмо на студентка-славистка от Варшавския университет Кристина Бонк, която упреква автора на статията за Македония, че неправилно оценява историческите събития, но не го критикува по въпроса за македонското малцинство в България. Важен е и отговорът на Я. Курек, който в своя защита споделя, че това което е написал, за историята на този район, е по дадена му литература от Югославия⁸.

На македонския въпрос внимание се обръща и по време на срещата между Живков и Едвард Герек (заемащ поста първи секретар на ПОРП в периода 1970-1980 г.) през ноември 1972 г. По въпроса с Тито българският управляващ споделя: *„Главният въпрос, който те (от Югославия) повдигат постоянно, е така нареченият „македонски въпрос“... Историческите събития (факти), предлага Живков, да не се превръщат в политически проблем, а да се предоставят на учени – те да ги разискват в духа на приятелство, на укрепване и подобрене на отношенията с Югославия.“* Българският управляващ добавя: *„Те (югославяните) искат да признаем, че съществува македонска нация и македонски език, че съществува македонско малцинство в Благоевградска област. Ние им казваме, че уважаваме населението на Македония, което има македонско национално съзнание. Що се отнася до Благоевградски окръг, то не е тяхна работа, на югославяните, да се вместват в нашите вътрешни работи... Благоевградски окръг е съставна част от България и ние не може да позволим те да се месят в нашите вътрешни работи. В това се състои проблемът (с Тито)“⁹.* По време на срещата Герек изявява желание, при евентуални бъдещи срещи между него и Тито, да помогне за подобряване на отношенията между България и Югославия. В отговор Живков казва: *„може да ги запитате защо отстъпиха от това споразумение (да не се поставя македонският въпрос на преден план). Действително необяснимо е защо отстъпиха... От тяхна страна се подема цяла кампания, но главното е, че те отстъпиха от класовите интернационални позиции на това споразумение, както казах под натиска на националистическите сили в Югославия, в това число преди всичко – в Македония“¹⁰.*

През следващите години в отчета за дейността за периода 1977-1980 г. на Посолството се споменава, че през 1978-79 г. са преведени и изпратени на редица

⁸Пак там, л. 16-18.

⁹ЦДА, ф. 1447, оп. 29, а.е. 2010, л. 160-163.

¹⁰Пак там, л. 162.

политически организации, научни институти, учени, слависти и журналисти стотици екземпляри от речите на Т. Живков в Благоевград и пред Народното събрание, Декларацията на Министерството на външните работи, интервю на Цола Драгойчева¹¹ и статията на Петър Юхас *„Историческата истина и политическата реалност“*. Освен това Посолството разпространява 50 броя от сборника *„Македония“* и 100 броя от сборник *„Освободителната борба на българите в Македония и Одринско“*, адресирайки ги главно до научни институти, библиотеки, историци и слависти. Списанието на Българския културен и информационен център открива специална рубрика за българското историческо минало, в която редовно излизат материали за историята на българския народ и българската култура¹².

В отчета се допълва, че с цел възможно най-широкото запознаване на полското общество с историческата истина по македонския въпрос, Посолството и Културният център съставят и издават в Полша на полски език сборника *„Македония – историческата истина и политическата реалност“*, съдържащ всички по-важни статии от българската преса, по този въпрос през последните години. 500 екземпляра от тази книга българските дипломати в Полша разпространяват сред полския политически, научен и културен живот. По молба на Посолството, „София-прес“ печата още 1000 броя, които се разпространяват сред поляците. Освен с разпространяване на материали, през 1977-80 г. сътрудниците на Посолството съсредоточават вниманието си към разясняване на българската позиция по „спорните въпроси“ с Югославия, към активно противопоставяне на разпространяването сред полската общественост от югославска страна фалшификации по адрес на България. През този период се разширяват контактите с полските историци и слависти в ПАН и университетите. По подходящ начин им се разяснява позициите на България по въпроса¹³.

В периода 1977-80 г. Посолството отчита, че отзивите от разпространяването на литература и поместването на материали по македонския въпрос са положителни. Според българските дипломати: *„в резултат на постоянната разяснителна дейност активната част на полската общественост в общи линии вече е запозната с историческата истина и нашите принципни позиции в спора с Югославия“*. От Посолството отбелязват, че друг особен проблем представлява въпросът с неверните

¹¹Позицията на Цола Драгойчева по македонския въпрос е изложена в книгата ѝ – **Драгойчева, Ц.**, Такава е истината. София, 1981.

¹²Архив на МВНР, оп. 36, а.е. 2307, л. 73-74.

¹³Пак там, с. 74.

данни за населението и част от историята на България, които са поместени в полските енциклопедии и някои научни трудове, които излизат в края на 60-те и началото на 70-те години. Българските представители в Полша полагат усилия за коригирането на данните за страната в енциклопедиите. В резултат на българската дейност полският историк доц. д-р. Алекси Деруга помества статия „Светите Кирил и Методий“ в излизания в 100 хил. тираж полски ежедневник „Слово повшехне“. В статията се изяснява въпросът за българското население в Македония и старобългарските земи¹⁴.

Информация за неточности свързани с македонския въпрос в полски издания се вижда в Паметна бележка, изпратена до външното министерство на България от посланика във Варшава Ив. Недев през 1980 г. В нея се обръща внимание на издадените в периода 1970-75 г. – четиритомна енциклопедия, Малка обща енциклопедия и лексикон и в издадената през 1978 г. еднотомна енциклопедия „Швят в пшекрою“. Тези издания съдържат неточна информация относно населението на България, българският език и история на българския народ. Българският посланик дава примери: в том I на четиритомната енциклопедия и в Малката обща енциклопедия – сред националните малцинства в България се споменават и „македонци“. В енциклопедията „Швят в пшекрою“ се отбелязва, че „македонците“ в България представляват 2.5 % от населението на страната. В темата „македонци“ в енциклопедията се казва, че те населяват не само Югославия, но и част от България и Гърция¹⁵.

В същата Паметна бележка Недев отбелязва: *„такава постановка не отговаря на историческата истина и не осветлява правилно изключително важен за единството на българската нация проблем, който има не само историческо, но и актуално политическо значение.“* Неточности в издадените енциклопедии има не само по темата за македонския народ, но и в някои периоди от историята на България. Така например в темите за българския език не се споменава нищо за старобългарския език в периода IX-XIV в., но в същите полски издания се говори за „старомакедонски“ период на развитие на т.нар. „македонския език“ от IX в. Като примери посланикът дава, че е записано: *„старобългарската Охридска школа е отнесена към т.нар. „македонски език“; същото е направено със славянските просветители Кирил и Методий и техните ученици – първият български епископ и учител Климент Охридски.“* В заключение Недев отбелязва: *„уточняването на някои текстове в полските енциклопедични издания, отнасящи се до България и предотвратяването*

¹⁴Пак там, л. 73-76.

¹⁵Архив на МВнР, оп. 36, а.е. 2308, л. 16-17.

в бъдещите издания на факти от рода на изброените е в интерес на правилното, съобразено с историческата истина представяне пред широката общественост от Полша на миналото и настоящето на българската държава, особено във връзка с предстоящото честване на 1300-години България¹⁶.

На македонския въпрос се отделя внимание и при честване на 1300-години България в Полша. В информация от 1980 г. на председателя на Комисията за честването в Полша Г. Баненкин споделя: „Засилва се работата на Мисията в областта на българистиката в ПНР. Сред ръководните среди на идеологическия фронт и сред научните кадри своевременно бяха разпространени издадени трудове по т.н. „македонски въпрос“, които се посрещат с голям интерес, особено сборниците „Македония“, „Освободителните борби на българите в Македония и Одринско – 1902-1904 г.“ и др. Издаден бе на полски език сборник „Македония – историческата истина и политическата реалност“. Същият бе разпратен на полския политически и научен актив¹⁷. Допълнителните дейности, които от Българското посолство вземат са: провеждане на срещи с ЦК на ПОРП, с Министерството на културата, с ПАН и с редица издателства, на които се поставя въпросът за правилното представяне на българската история, език и култура в Полша. За тази цел голям принос имат 5-те комплекта българска научна литература, четири от тях са предадени на Ягелонския университет, Варшавския университет, Полската академия на науките и Културния център¹⁸.

След смъртта на Тито (4 май 1980 г.) сред българските управляващи среди се появява известна надежда, че може да настъпи обрат в отношенията между България и Югославия, а оттам – и едно по-нормално отношение със СР Македония. Събитията обаче показват, че до 1989 г. не настъпват съществени промени и надеждите се оказват илюзорни. Белград широко популяризира девиза „Без Тито – по титовски“. Този девиз предполага продължаване на същата политика по македонския въпрос, с известни нюанси и нови моменти в детайлите, поради настъпилите общи промени в света и на Балканите в края на 80-те години¹⁹. След кървавото разпадане на Югославия, в началото на 90-те години, и образуването на независима македонска държава (дн. Северна Македония), проблемът все още търси своето решение.

¹⁶Пак там, л. 17-19.

¹⁷Архив на МВНР, оп. 36, а.е. 2339, л. 8-9.

¹⁸Пак там, а.е. 2307, л. 73-76.

¹⁹Германов, С., Македонският въпрос 1944-1989. София, 2012, с. 250.

THE MACEDONIAN QUESTION IN BULGARIAN-POLISH RELATIONS AFTER 1963

Stoyan Stoyanov

During socialism Bulgaria and Poland are part of the Eastern bloc, but their domestic and foreign policies are not so identical during this period. The article follows the Polish views about the Macedonian question and how in the years 1963-1989 the Bulgarian leadership will more than once have to explain the historical truth about Macedonia to the Poles.